

LIGÁCIA: GALICIA EN CATALÁN SEGUNDO XULIO RICARDO TRIGO

JUAN M. RIBERA LLOPIS
Universidad Complutense

«Tot el que sóc habita aquí.»
(*Compostel·la*, 1997a: p. 30)

O escritor pode crear mundos de ficción onde situa-la súa proposta e desde onde esgrimi-las súas armas. O Macondo de García Márquez ou a Región de Benet crecen nesa coordenada que nunca é allea a unha lembranza trascendida da experiencia e que por iso, en ocasións, coincide cun topónimo constatable, especialmente na biografía do autor: o Rouen de Flaubert, o Montevideo de Onetti, o París de Cortázar. Neses ámbitos con tantos lazos e tanta autonomía con respecto á realidade —que querería suplantar, o que pode logra-lo entendemento do seu lector— o artista executa o *deicidio* do que nos falara Vargas Llosa e éríxese en *factotum* do seu universo e as súas criaturas, guiado nas máis das ocasións por «... la apariencia de realidad que puede transmitir...» a súa creación. Pois ben, sobre ese entramado de constantes literarias e explicitado por el mesmo nun discurso aquí sintetizado (v. 1998a: pp. 394-395), apóiase a proposta creativa de Xulio Ricardo Trigo (Betanzos, 1959), galego de nacemento e de primeira experiencia e formación humanas, trasladado a Valencia cedo e naturalizado no espectro das letras catalanas que, en moitas das súas páxinas, se empapan daquela xeografía das orixes do autor que regresa unha e outra vez a lela, interrogándose ademais se o xerme da súa práctica da escritura non estará impulsado por aquela viaxe peninsular: «Quizá, sólo quizá, escribo porque una vez, hace ya mucho tiempo, mis padres decidieron cambiar de domicilio, trocar las brumas y la humedad de Galicia por el sol y el viento desahogado del Mediterráneo. Gané una patria y una lengua, la catalana, y al mismo tiempo perdí -pienso que en parte [...]—otra. ¿Escribo por este destierro, por este alejamiento de las raíces? Todo es posible. Soy gallego, me siento gallego,

con frecuencia los temas y los ambientes de mis libros son gallegos, pero, al mismo tiempo, yo no sería nada sin Cataluña, sin la lengua catalana, ni sin las referencias que a lo largo de mi vida allí he ido acumulando» (1998a: p. 394).

Coa lingua catalana por útil expresivo e avivando nos filtros da lembranza aquela experiencia galaica que Xulio Ricardo Trigo fertiliza mediante a lectura de escritores galegos e a contemplación *in situ* das paisaxes da súa infancia e adolescencia, a súa literatura conta coa existencia autónoma dun ámbito que, transcendido, permite ó lector contemplar Galicia no horizonte das súas liñas. Para favorecer-lo acceso a el, o escritor ofrece a ese factible cómplice diversas portas desde os seus textos. Sen afán de exhaustividade senón como revisión que quixera animar á lectura da súa obra por parte de receptores galegos, crucemos aquí tres deses limiares: meditación, poetización e ficcionalización.

Aínda que o segundo non estea exento da natureza do primeiro, acollémonos ó termo meditación para presentar aqueles textos nos que Xulio Ricardo Trigo, focalizando un referente galego, exercita un discurso no que, mesmo na brevidade dalgunhas pasaxes, practica un corte ensaístico. Tómense como mostras as páxinas *Dies a Compostel·la do caderno de campo* ou *diario de impresións* (v. 1998a: p. 398) que, xurdido nesa parte da súa estancia en Galicia durante o outono de 1993, é o seu *L'extensió del temps* (1996). Na parte galega do volume, o amencer e o tren —«El tren és l'únic mitjà que encara ens permet d'arribar a Galícia i comprovar que els anys no han passat per molts aspectes d'aquest país» (1996: p. 24)— depositannos nunha escritura onde, entre outras anotacións sobre literatura de variados referentes, se trata sobre as perspectivas mítica e humorística de Cunqueiro que lle permitiron o verdadeiro desentrañamento do seu país (1996: pp. 25-27), sobre a relación do mesmo autor con Cataluña (1996: pp. 32-37), sobre a

obra de Méndez Ferrín (1996: pp. 47-49). Hai un recordo da viaxe de Castelao a Valencia (1996: pp. 50-54). Tamén noticia sobre cómo o autor retoma contacto coa poesía galega inmediata (1996: pp. 73-74). E quizais á luz dese reencontro dous breves perfís das poéticas xa clásicas de Pimentel e de Ferreiro e da súa tradución catalana (1996: pp. 77-78). Ou verbo da situación lingüística galega e catalana e das súas respectivas vidas culturais (1996: pp. 96-97, 102-104). Máis sobre Cunqueiro, o primeiro e o derradeiro, e sobre as súas traducións catalanas (1996: pp. 107-110), e tamén máis sobre Ferreiro e a memoria do seu encontro persoal (1996: pp. 116-118). Tamén queda anotada a súa conciencia de manter un irregular contacto coa cultura galega que amigos como X. M. Álvarez Cáccamo ou Miguel Anxo permiten emendar (1996: pp. 123-124). Pero sobre todo a maioría das páxinas deambulan polas rúas de Santiago, recalán non menos veces no Derby, e, á luz dos compromisos que implica o congreso que alí o levou ou do tempo que queda á súa disposición, trazan unha xeografía persoal que vai da lembranza á suxestión —«Compostel·la es deixa voler i el visitant sols ha d'obrir la seva imaginació, recórrer les seves *ruas* sense idees prefixades» (1996: p. 128)— nun arco que quizais só se tensa ante a antítese de asumir aquela cidade como lugar propicio de reencarnación *versus* sentimento de imposible localización dado o impenetrable e o ancestral da súa natureza (v. 1996: pp. 130-131). Sempre, en calquera caso, será eixe dun espazo que propicia a ollada e a interpretación do entorno e por tanto ara da meditación. Os propios portos onde recalar nesa xeografía están pensados para esa actividade. Nunha entrevista dous anos posterior ó libro revisado, Xulio Ricardo Trigo explica: «... a Galícia o a Portugal els cafès estan oberts a l'exterior. L'exterior és impracticable, perquè sempre fa fred [...] allà qui va a un cafè té ganes de veure que passa a fora. A la novel·la [*La mort salobre*] apareixen alguns cafès típics de Santiago, com el Derby o el Dakar, i, pràcticament, totes les taules estan davant d'uns finestrals immensos. Això és molt habitual a Santiago [...] és una situació d'observació del tot privilegiada. I aquesta és la situació ideal de l'escriptor: tu ho mires tot, però els de fora no s'adonen d'aquesta vampirització» (1998b: VIII).

En paralelo, esa Galícia contemplada e suxerente propícialle así mesmo ó escritor un espazo poético. Acoléndonos aquí ó seu poemario *Far de*

llum grisa (1997a) —iniciado en Santiago en 1993, por tanto á par das prosas do título antes revisado— precisaremos algúns dos ángulos dese espazo. Breve e cautamente, dado o exíguo do soporte textual aquí atendido que non encara a totalidade da produción poética de Xulio Ricardo Trigo, só nos atreveremos a propoñe-lo seguinte:

— *Compostel·la* (1997a: pp. 30-31) nominaliza mediante o topónimo un universo que, así identificado directamente, se expresa nos seus versos pola concentración das ideas que suxestionan ó poeta: destellos da paisaxe da infancia, terra e tempo perdidos ó que regresa á procura dun «... passat més amable» que só se palpa no que vive daquel «somni»; espazo sacralizado ó que implora ou conxura cos versos finais: «Tant de bo tu poguessis/ explicar-me el futur!».

— *Estirps* (1997a: pp. 23-24), poema encabezado cun texto de Méndez Ferrín por lema, testemuña mediante o referente literario a conexión-comprensión con aquel medio que vén á súa escritura metaliterariamente. Incluso, tal vez, resulta menos significativo ca ese nexo que os versos poeticen o regreso mental desde a lonxanía a unha casa clausurada, podendo remitir ou non ó afastamento do poeta respecto á terra dos seus devanceiros.

— *Darrere els finestrals* (1997a: pp. 9-10) traballa sobre unha tópica —«carrers puríssims» de basalto, «un idioma angost», «una via làctia»— que nos permitimos identificar como universalmente compostelá e galega.

— *Darrere els finestrals*, e tamén *Tarda de pluja* (1997a: p. 40) e *Eternitat* (1997a: pp. 43-44) actúan sobre uns motivos poéticos que, polo que levamos informado, poden identificarse como constitutivos da iconografía compostelá do autor: se é desde detrás dunhas ventás desde onde no primeiro poema se nos di que soñou outra vida, cabe apreciar que é desde «darrere els finestrals d'aquest cafè» (1997a: p. 10) co cal se nos remite dobremente ó confesado como privilexiado punto de mira cando está en Santiago e á posibilidade de reinvenção da súa vida que a atmosfera contemplada lle suscita. A solitaria estancia no cafè na que se inventan liñas mestras a explorar, pero sempre reformadas na vida propia, reaparece no segundo poema citado que ademais identifica o tempo desde alí contemplado con «... carrers empedrats que llisquen/ pel contacte perpetu de la pluja» (1997a: p. 40). E, con máis precisión, —«Una taula

de café» desde onde o poeta mira «... el món de fora» (1997a: p. 43)—o terceiro poema sitúanos de novo diante dese motivo poético constante nos versos e na configuración compostelá do autor. E xunto a iso e como pouco, outras noticias extraídas das prosas de *L'extensió del temps* permitiríanos identificar en *Des del tren* (1997a: p. 32) a reaparición diante dos ollos do poeta da paisaxe galega sempre ligada á lembranza de «Fantasmes d'altre temps/ retallant-se en el fosc»; ou en *Hotel* (1997a: p. 39) a estancia galega de acollida na que-la viaxe na que tanto xoga e, ás veces, naufraga a memoria.

Por tanto, enciclopedia galaica por toponímica e tópica, correlación coas letras galegas e consolidación dunhas iconas compostelás de consagración propia permiten a Xulio Ricardo Trigo artellar un espazo poético que, sendo unha Galicia obxectivable, é a un mesmo tempo e para o seu usufructo un entorno acolledor do seu pasado e do seu horizonte. Por iso nel cabe a convicción do verso con que se encabeza esta aproximación. Tamén a afirmación rotunda a favor do lazo umbilical que o une a aquel ámbito desde calquera das paisaxes a onde o leva a súa vida: «Sóc aquí des de sempre» (1997a: p. 43).

Nembargantes será a terceira práctica nomeada, a ficcionalización, a que posiblemente permita ó escritor atende-la autonomía que ese ámbito requiría. Se en *Fado o l'ordre de les coses* (1998) Xulio Ricardo Trigo facía gala dunha atlantización do seu cosmos narrativo que ata hoxe é prioritaria na súa novelística, situando a trama en Portugal —xeografía que só de pasada apuntaremos como o autor contempla sempre ligada a Galicia (v. p. e. 1996: pp. 39-40), de idéntico modo a como el se mostra atento lector das letras lusitanas tanto como xa nos probara ser das galegas—, ese desprazamento víñase dando desde o seu primeiro título *La desaparició d'Evelyn* (1995), cando nos localizara en Ligácia. Esa «creació novelística» que sen embargo entende «molt distinta» á Galicia revisitada en 1993, xurdiu conscientemente a partir dunha primeira viaxe de adolescencia —«... iniciàtic com n'hi hagut pocs»— por Santiago, Betanzos, Pontevedra, Coruña e o pazo da Pardo Bazán e no que intuía que «... tot allò donaria pas al territori que a les meves novel·les s'anomena Ligácia» (1996: p. 23).

Quizais a necesidade senón a urxencia do xogo narrativo por ter que bautiza-lo escenario das tra-

mas novelescas, materialice aquí, máis que nos outros niveis revisados da súa obra, a existencia dun ámbito autónomo. Desde logo e como pouco é por iso que este capítulo da súa produción é o que máis se avén cos símiles e os entramados literarios nos que, ó principio, se dixo que se miraba Xulio Ricardo Trigo. O certo é que, a favor desa composición, ó escritor renderalle o equilibrio entre a memoria dun pasado galego en parte neboento e unha remodelación novelesca favorable ós seus afáns de ficción. A marca das orixes fixo que as historias entre as que máis cómodo se sentise o autor tivesen «... un cert aire galaico-portugués», ante o que houbo de obxectivar, non obstante, as súas premisas literarias mediante o seguinte posicionamento: «... com que portava molts anys fora de Galícia, em resultava molt difícil tenir-ne una visió actual i clara. Per això em vaig inventar tot aquest món de Ligácia, perquè volia un país que fos el meu però sobre el qual pugués dir-hi la meua sense que passés res si no s'adeia exactament amb el país actual. Tenir el meu propi món em resulta molt còmode» (1998b: VIII).

Confortablemente acochado, cómodo é certo, nesa xeografía literaria —«... ese territorio pretenciosamente mítico de Ligácia» (1998a: p. 396)—cos suficientes referentes para identificala con Galicia mediante a transposición de datos históricos e a consumación dalgunha aspiración ancestral non satisfeita na realidade, Xulio Ricardo Trigo non só fixo dela o ámbito da súa mixtificación senón que, en aras da súa autonomía e coherencia, máis aló das novelas que supoñen un momento en que el decide ordenar dalgunha maneira os seus feitos, leva adiante «... la confección de un fichero, lo que llamo la Enciclopedia Ligaciana, donde voy incluyendo las partes de ese mundo que por momentos amenaza con tragáseme» (1998a: p. 396). Mediante este recurso que consolida un ámbito no que cabe a súa paisón por narrar historias, o autor resolve ademais un dilema: pois «Si mi mundo de referencia era Galicia, me tenía que enfrentar a ese recuerdo, a sus sensaciones, para escribir aquello que quería escribir», pero, dentro desa obviedade pois o autor asume con Baudelaire que «... mi patria es mi infancia», debía atoparse unha marxe de «libertad» que animase á súa literatura axudando a «... subsanar los huecos» da súa experiencia; por iso, Ligácia, «... apesar de ser reconocible, es una Galicia de cuento, una Galicia trascendida en otra realidad que yo llamo Ligácia des-

pués de hacer un simple juego de cambio silábico» (1998a: p. 395). Así, dobremente e «...gracias a ese truco, nada excesivamente original por otra parte, queda a salvo mi integridad y la del país que he tomado como referencia. Si el territorio es mío puedo equivocarme o, tal y como postulaba Vargas Llosa, cambiar el orden de las cosas» (1998a: p. 395).

Esa Galicia literaturizada e metamorfoseada en Ligácia configura por tanto o espacio e o tempo da ficción de Xulio Ricardo Trigo. Véxase en que maneira, tomando en primeiro lugar como campo de ensaio *La mort salobre* (1997b), onde a acción se sitúa nese país localizado ó noroeste da península ibérica que xa coñecemos como Ligácia e que conta co logro dunha independencia recente con respecto ó antigo poder centralista; radicado máis fundamentalmente o argumento en Compostela, o seu protagonista, o detective Xurxo Fondo Pardiñas que fora garda civil, despois independentista e acabara en desencantado e poeta, ademais de descubridor e/ou salvagardador dos enigmas da burguesía da que se sustenta, terminará por ter que se enfrontar a unha serie de asasinatos que se coroan co do seu amigo Romero Santo, redactor da Constitución e do corpus legislativo daquela nación recentemente independente. Postos a destacar aquí a constatación do galego no texto e á parte do moito que, certificado ou hipotético para a historia, xa hai no resumido, repárese na atención polo medio compostelán que nos fai pensar de novo nas prosas de *L'extensió del temps* e que aquí eleva a cidade de Santiago a algo máis que a un puntal da novela. Ó respecto resulta interesante coñecer qué opina Xulio Ricardo Trigo sobre Santiago, xa non como empedernido paseante das súas rúas ou taciturno usuario dos seus cafés, senón como novelista: «És una barreja estranya de burguesia i ciutat universitària. I això la fa molt interessant. És una barreja entre joventut i una tradició que té molt de religiosa. Hi ha respecte i transgressió alhora. És molt curiós, però, que exceptuant una novel·la negra de Carlos Reigosa, no hi ha novel·les sobre la ciutat. Si en vols trobar una, has de recórrer a *La casa de la Troya*, una novel·la del segle passat horrible. Això sempre m'ha sobtat» (1998b: VIII).

Como ese ámbito, non obstante, xa aparecera configurado na súa primeira novela, revívese para acabar como se perfilarán en *La desaparició d'Evelyn* os seus límites. Sen ser exhaustivos nin no listado nin na paxinación que os constata, pasamos a

ordena-los seguintes indicadores do ámbito de Ligácia, entre a historia e a ficción:

– Referentes toponímicos: con moito, Compostela é o topónimo máis utilizado (1995: pp. 14, 73, 82, 84, 85, 91, 92, 93, 112, 117, 140, 154...), en ocasións remitindo detidamente á súa orografía arquitectónica con mencións sobre a Catedral, a Casa do Deán, a Torre do Relox, a porta e a fachada de Platerías, a praza e o palacio de Fonseca, e sobre o seu roteiro con referencias á rúa do Vilar, a esquina de Vilar de Xelmírez, a rúa Nova e a rúa Xelmírez, a rúa da Raíña, a travesía de Fonseca ou a rúa Vella (1995: pp. 72, 74, 120, 83, 86, 87, 23). Ó redor dese Santiago verificable aparecen outros topónimos igualmente constatables como O Ferrol (1995: pp. 23, 29, 30, 113), Pontedeume (1995: pp. 78, 155), Camariñas (1995: pp. 112, 113, 116, 122, 142, 199) con mención á súa rúa Real (1995: p. 116), Ordes (1995: p. 119), Cambados (1995: p. 139), Lugo (1995: p. 156), Finisterre (1994: p. 164). Hai ademais unha serie toponímica, etimoloxicamente galega e que pode ou non coincidir con lugares constatables e que en todo caso avogan a favor da verosimilitude galaica do relato: Val do Miño, Teixido, parroquia de Abegondo, regueiro do Sella, lugar de Loiroa, Melliz (1995: pp. 16, 22, 46, 47, 131).

Paralelamente a esa toponimia verificable xeográfica ou polo menos ligüisticamente, o texto presenta uns topónimos literarios que gravitan con forza mítica desde e sobre a ficción, á súa vez identificables coa antiga toponimia galaica: Brigantium sobre todo (1995: pp. 25, 112, 114, 153, 154, 157, 160, 164, 168, 182, 209...), que «... durant l'edat mitjana, arribà a capital del país» (1995: p. 179), e Iriávia (1995: pp. 92, 109, 120, 129, 182...). Literariamente próxima a esa presenza que vén do pasado, agora o máis lendario, queda a rememoración e incorporación ó texto que se fai de «... la ciutat de Duyo, la capital d'un regne poderós i fanàtic que des de l'inici del temps ocupava una illa més enllà del Finisterre» e «... va desaparèixer al fons de les aigües» (1995: pp. 164-165).

Finalmente só queda por reseña-la configuración dunha serie de lugares toponimicamente sinalados, creados pola urxencia do relato: pazo de Cullere, pazo de Loirós, pazo de Oca, «can Queizán»...

– Referentes histórico-políticos: a historia política da literaria Ligácia érguese sobre referentes como o alzamento do Ferrol (1872) dirixido polo

brigadier Pozas ou a batalla de Elviña (1995: pp. 30, 140). Utilízanse canles de expresión da vida galega –*El Correo de Lugo* (1995: pp. 45, 59, 60, 64, 90, 91, 114, 152, 184...), ou un rotativo da época isabelina, *A voz do pobo* (1995: p. 52)– para dar curso ás compoñentes argumentais, ó tempo que se crean órganos propios dos espazos inventados como sería o caso de Iriávia e *A voz de Iriávia* (1995: p. 116...). Esa capacidade mixtificadora que engarza o ficticio co histórico-político compróbase no aproveitamento da figura histórica de John Moore a favor da trama facéndoo xerme dunha saga ilexítima (1995: pp. 20, 30-32, 34, 38, 201). Véxase tamén como se trae a Carré Alvarellos á historiografía ligaciana e a Vilar Ponte á súa historia cultural (1995: pp. 35, 79). Tamén como o narrador, de nome e liñaxe catalán, Guillem Desclot, se razoa a si mesmo como descendente de emigrantes cataláns dedicados á industria conserveira (1995: pp. 30, 31). E como consumación do anxeio histórico galego hai que considerar, de acordo co resumo ó tratar *La mort salobre*, a «independencia» de Ligácia contra o «domini espanyol» (1995: pp. 116, 179); así mesmo a referencia á loita así como ó acomodamento socio-político dos antigos rebeldes inevitablemente pode conlevar unha lectura do ocorrido coa Galicia autonómica.

– Referentes histórico-literarios: ó redor destes últimos feitos referidos no punto anterior, a novela presenta un mundión literario que enlaza retroactivamente coa historia establecida da literatura galega. Facendo referencia a actos de homenaxe mediante os que intentan asegura-la súa tradición eses personaxes que oscilan entre o protagonismo literario e político, ou recoñecendo modelos literarios para os seus posicionamentos creativos, o narrador menciona os seguintes nomes: Murguía, Pardo Bazán, Fole, Dieste, Risco, Otero Pedrayo, Cunqueiro, ademais de Luís Pimentel encabezando cos seus versos a primeira parte da novela (1995: pp. 18, 28, 36, 62, 79, 190, 11). Todo ese inmediato pasado literario é esencial para o relato, co cal o novelista e narrador Guillem Desclot conecta a través da figura de Vicente Amusco –«... l'únic escriptor encara viu de la generació Nós...», xeración mencionada explicitamente noutra ocasión (1995: pp. 72, 193)–, figura de ficción que serve de ponte entre a historia real e a historia

novelesca. Mundo literario verídico que se trae ás páxinas de *La desaparició d'Evelyn* mediante transposicions como «l'editorial Universos» e a recuperación literaria do ligaciano (1995: pp. 79-80) que remiten á editorial Galaxia e ó acontecido co galego na posguerra.

– Outros referentes: ademais de indicios dispersos de tan diverso cariz como a mención a «els gerros de Sargadelos» ou ó «orballo» (1995: pp. 73, 84) e, confirmando o xa informado anteriormente, véxase o itinerario de cafés que deseña o texto e que xa sabemos o sinal de identidade que supoñen para o autor con respecto ó medio galego: «... un café de la rua Vella de Compostel-la», «... un petit café de la primera línea del moll, O'Xavo» no Ferrol, «... la terraza del Café Colòmbia» na praza de Fonseca, a taberna O'Trabe d'Ouro en Camariñas, un café Casanova da literaria Brigantium así como a cantina do Ponte Vello ou o café Marineada, e, como non, o compostelán café Derby (1995: pp. 23, 24, 39, 83, 116, 181, 184, 187, 74).

Todos estes asuntos, intencións e referentes –quizais faltos estes últimos dunha maior contrastación co autor– ata aquí presentados, Xulio Ricardo Trigo encádraos nunhas formas literarias recoñecibles polo lector habitual. Con corrección por parte do autor e a favor dunha literatura que «... intenta, por encima de todo, contar historias» (1998a: p. 397), dietario, novela de intriga e unha versificación serea acollen unha transposición do galego que debería resultar atractiva ó lector daquela xeografía. Avalada por non poucos premios literarios cataláns, tamén podería interesar a tradutores e editores galegos, facilitando así o coñecemento directo entre as nosas literaturas.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- TRIGO, Xulio Ricardo (1995): *La desaparició d'Evelyn*, Barcelona, Ed. Planeta.
- (1996): *L'extensió del temps*, Alzira, Ed. Bromera.
  - (1997a): *Far de llum grisa*, Barcelona, Ed. 62.
  - (1997b): *La mort salobre*, València, Ed. 3 i 4.
  - (1998a): «Un territorio propio», *Revista de Llenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, UNED, Vol. V, pp. 393-398.
  - (1998b): «Entrevista» per M. Ciércoles, *Avui*, 29-1-98, «Cultura», VIII.